साम्ययोग : दैनिक पुरवणी

विनोबा-वार्ता

मासिक वर्गणी १.५० न. पै.

अंक : ६६] सेवाग्राम, शनिवार ता. २३ मे १९६४ [मूल्य ५ न. पै.

डोके मोठे हृदय छोटे ही आजची खरी समस्या

आज सकाळी चार वाजता विनोबा सिरसोलीहून निघाले. खडकी व पडसोळी या दोन्ही गांवी प्रचंड प्रमाणावर लोकांनी त्यांचे स्वागत केले. बेचाळीसच्या क्रांतीत गाजलेल्या आंदोलनाचा हा परिसर असल्यामुळे स्त्री पुरुष यांच्यात अपार जागृती दिसली. आष्टी गावाच्या सीमेवर आष्टी गावाचे प्रमुख नागरिक व आष्टी प्रकरणात फाशीची शिक्षा झालेले श्री. पांडूरंगजी सव्वालाखे आणि कारंजा ब्लाकच्या पंचायत समितीचे अध्यक्ष (ज्यांच्या छातीत आजहि बंदूकीची गोळी अडकलेली आहे असे) श्री. रामभाऊ लोहे, आष्टी कांडात भाग घेतलेले श्री. होले आणि रचनात्मक कार्यकर्ते श्री. निंबाळकर व येथील प्रतिष्ठित नागरिक श्री. ओंकारप्पा ह्यांनी विनोबांचे स्वागत केले. विनोबाजींचा आष्टी गावांत प्रवेश होताच सत्तर वर्षाच्या एका मुसलमान गृहस्थाने विनोबांना कडकडून मिठी मारली. आणि नियामदखां असे म्हणून विनोबांनी हि त्यांना कडकडून मिठी मारली. तो प्रेमसोहळा पाहून लोक आनंदाश्चर्याने मुग्ध झाले. नियामतखां पाठीवरून हात फिरवून आणि गळ्यात गळा घालून विनोबांना कुरवाळीत होते आणि विनोबांनी त्यांना घट्ट मिठी मारली होती. अनेक वर्षानंतर गुरू शिष्याची ती भेट झाली. विनोबांनी त्यांच्यापासून कुराणाचा पहिला पाठ घेतला होता. त्यावेळी नियामदखां पवनारला उर्दू शाळेत शिक्षक होते. नंतर विनोबांनी उर्दू भाषेत अधिक प्रगति केली व कुराणावर कुराणसार नावाचे पुस्तक कसे लिहले ही हकिकत आपल्या गुरूजीजवळ निवेदन केली. ह्या आष्टी गावातील जनतेने सर्व पुढारी जेलमध्यें गेलेले असतांना एकाकी व स्वयंम प्रेरणेने प्रचंड लढा दिला. त्यावेळी सहा लोक शहीद झाले. दहा लोकांना फाशीची शिक्षा सुनावण्यात आली होती. पण गांधीजींच्या प्रयत्नांनी ती शिक्षा जन्म ठेपेत बदलली. कित्येक लोकांना काळ्या पाण्याची शिक्षा सुनावण्यात आली होती आणि शेकडो लोक तुरंगात डांबले गेले होते. त्यामुळे आष्टी गांव सबंध भारतांत क्रांतितिर्थ म्हणून प्रसिद्ध झाले.

आष्टी गांव केवळ स्वातंत्र्य लढ्यासाठीच प्रसिद्ध नाही तर हिंदू-मुस्लिम ऐक्याचे एक आदर्श प्रतिक आहे. स्वातंत्र्य लढ्यातहि हिंदू मुसलमानांनी बरोबरीने रक्त सांडले. येथील गणेशोत्सव मुसलमानाशिवाय पार पडत नाही व मोहरम मध्ये हिंदू प्रामुख्याने भाग घेत असतात. आजची सभा सुद्धा ऐतिहासिक मैदानावर भरलेली होती. ह्या मैदानाववर सशस्त्र पोलिस व निशस्त्र जनता यांचे तुंबळ युद्ध झाले होते. आणि जनतेने तीन दिवस पोलीस चौकी ताब्यात घेतली होती. १९२१ साली महात्मा गांधी व मौलाना शौकतअल्ली ह्यांनी ह्या गावाला भेट दिली होती. —सं.]

हिंदुस्तानच्या स्वातंत्र्य प्राप्तीच्या चळवळीचा इतिहास जेव्हा लिहला जाईल तेव्हा ह्या गावाचे नाव त्यात अवश्य येईल. ४२ साली गोळीबार झाला ती जागा मला दाखवण्यात आली. त्यावेळी मोठा उठाव झाला. हिंदू मारले गेले मुसलमान मारले गेले. हिंदू मुसलमान येथे प्रेमाने नांदले आहेत व दोघांनी बलिदान केले आहे. त्या सर्व आठवणी लोक सांगतात. याला बावीस वर्षे झाली.

माणूस तत्वासाठी जगतो

पिढ्यान् पिढ्या ह्या आठवणी लोक सांगत राहतील. तसे तर अनेक लोक जन्मतात आणि मरतात पण त्यांची कोणी आठवण काढीत नाही. परंतु ज्याच्या मृत्यूमुळे जगाची सेवा झाली, ज्यांनी आपल्या प्राणाचे समाजासाठी बलिदान केले, त्यांची आठवण समाज ठेवतो. जन्म मृत्यू जगात चाललेच आहे. खाणे पिणे हे जनावरांचेहि चालते आणि माणसाचेहि चालले आहे. पण मनुष्य तत्वासाठी जगतो व बलिदान करतो. जुन्या काळच्या माणसात आणि आजच्या माणसात फार फरक दिसून येईल. परंतु दहा हजार वर्षापूर्वीचे घोडे व आजचे घोडे ह्यात फारसा बदल झालेला आढळणार नाही. (कदाचित् ते अधिक मजबूत असेल) माणूस मात्र नित्य बदलत असतो.

(पान २ कॉलम २ वर)

ग्रामदान हा भारताला लाभलेला नवीन आध्यात्मिक शोध

समर्पण योगाचा सामूहिक प्रयोग

[विनोबा]

(आर्वीला सकाळी विनोबांनी भारत व चीन, भारत व पाकिस्थान व शेख अब्दुल्ला ह्याबाबत जे प्रश्न निर्माण झाले आहेत त्यासंबंधी स्पष्ट निवेदन केले. ह्या सायं प्रवचनात त्यांनी तहसील दानाची महत्वाची अपील केली आहे.—सं.)

भारतासमोर जे प्रश्न आहेत त्यासंबंधी सकाळच्या सभेत विचारपूर्वक सांगितलेले होते. त्यानंतर दुपारी वर्धा जिल्हा परिषद व सरकारी अधिकारी आणि तिसऱ्या प्रहरी व्यापाऱ्यांनाहि मी विचार समजावून सांगितला. ही चवथी सभा आहे.

सर्व भाषा, धर्म, उपासनांचा संगम म्हणजे मौन प्रार्थना

आपण सर्व मोठया संख्येने जमले व प्रार्थनेसाठी जमले ह्याबद्दल मला आनंद होत आहे. ह्या प्रार्थना सभेत आम्ही मौन राखतो. ज्ञानदेवांनी म्हटले आहे मौन जपमाळ अंतरी. अंत:करणात जपमाळ व बाहेरून मौन ठेवल्याने चिंतन चांगले होते. आणि ज्याप्रमाणे समुद्रात नद्या मिसळून त्या समुद्रमय होतात त्याप्रमाणे संस्कृत, मराठी, इंग्रजी, हिंदी, उर्दू, फारशी इ. भाषा आणि हिंदू, मुसलमान ख्रिश्चन, बौद्ध, पारशी इ. सर्व धर्माचे, पंथाचे लोक ह्या मौन प्रार्थनेत एकवटतात. म्हणून मौन प्रार्थना ही गंभीर वस्तु आहे. ती प्रत्येकाने करावी, कुटुंबात चालावी, मित्रमंडळीत चालवी, शेजाऱ्यांनी मिळून करावी सर्व गावाने मिळूनहि मौन प्रार्थना करावी. ती हृदयाच्या भाषेत केलेली परमेश्वराची प्रार्थना होय.

बसल्या जागेवरून विश्वोद्धाराचे सामर्थ्य प्रगट करा

ह्या मंडळीने आमचा कार्यक्रम आर्वी तहसिलीत वाढविला. आणि जोरदार काम करावे म्हणून घरोघर पोहचण्याचा बेत केला. आणि मी त्याला संमति दिली. सामान्यपणे एका जिल्ह्याला मी पंधरा दिवस देत असतो. पण येथे जास्त वेळ देत आहे एक जिल्हा पूर्ण झाला तर त्याने विश्वावर जो परिणाम होईल तो अलग अलग प्रांतात झालेल्या पांच सात हजार ग्रामदानाचा होणार नाही. सगळ्या तहसिलीचे दान झाले. तरी क्रांति होते आणि तो विचार साऱ्या विश्वात पसरतो. हे आण्विक युग आहे. बसल्या जागी बॅलॉस्टिक वेपन 'क्षेपणास्त्रा'चा प्रयोग करता येतो व जगातील कोणत्याहि भागाचा संहार करता येतो. विज्ञानाने एका जागी बसून जशी विश्वसंहाराची शक्ति मिळविली तसेच आत्मज्ञानाने एका ठिकाणी राहून जगाचा उद्धार करता येतो असा शोध लावला पाहिजे. आत्मज्ञानाच्या शक्तीचा अंत आला असे मी मानत नाही. आध्यात्मिक शक्ति दबली आहे. पूर्वी भारतात आध्यात्मिक शोध लागले. महाराष्ट्रात ज्ञानदेव तुकारामानंतर कोणी तसा शोध लावणारा झाला नाही. आमच्याकडील आध्यात्मिक शोध संपले. तपश्चर्या क्षीण झाली. म्हणून भारत क्षीण झाला. विज्ञानाचेहि शोध लागले नाही म्हणून भारत मागासला.

ग्रामदान नवीन आध्यात्मिक शोध

ग्रामदान हा नवीन आध्यात्मिक शोध आहे. जमीन गावाची भूमिहिनाला द्यायची व जमिनीची मालकी गावाची करायची हा आध्यात्मिक शोध आहे. आपण सेवक बनायचे, मालक बनायचे नाही हा आध्यात्मिक शोधच होय. सत्याग्रह हाहि गांधीजींनी लावलेला आध्यात्मिक शोधच होता. सर्व उपासनाचा समन्वय हा परमहंस रामकृष्णांनी लावलेला आध्यात्मिक शोध म्हणता येईल. तेव्हा वर्धा जिल्हा हा ग्रामदानी जिल्हा होऊन सेवेचे पर्व सुरू झाले तर तो मोठा शोध होईल. म्हणजे हिंसेने बसल्या जागेवरून नाश व आध्यात्माने उद्धार.

हे वेड आहे की काय आहे ? हे कसे सिद्ध व्हावयाचे ? प्रयोग शाळेत प्रयोग करायचा व तो सिद्ध झाला म्हणजे यश मिळाले असे समजायचे. एकेकाळी लोकांना लोखंडाचे सोने करण्याचा शोध लावण्याचा नाद लागला होता. पण त्यांचा हेतु सफल झाला नाही. परंतु सोन्याचे लोखंड करायचा शोध भारताला लागला आहे. सोने देऊन बदूको घ्यायच्या. हे आपल्या डोळ्यासमोर घडले. आध्यात्मिक विचार हा की इतके निष्पाप, निष्कलंक चित्त व्हावे, सामाजिक समाधि लाभावो, समत्वाचा शोध सर्व मिळून करतात व व्यक्तीचा अहंभाव काढून टाकतात ह्याचा विश्वावर परिणाम झाल्या शिवाय राहणार नाही. आमच्या पदयात्रेत आज एक अमेरिकन प्रोफेसर मुलगी आहे तिने आमचे कामाबद्दल तेथे ऐकले, भारतात आल्यावरहि ऐकले. तेव्हा ती आपणहून एक दिवस पदयात्रेत आली. मी काही अमेरिकेत गेलो नाही किंवा तिला काही बोलाविले नव्हते. मग हे कसे घडून आले ?

सामाजिक समर्पणाचे नवे पाऊल

समर्पण योगाचा सामूहिक प्रयोग हा सर्वात श्रेष्ठ योग गीतेत सांगितला आहे. पूर्वी व्यक्तिगत समर्पण चालले. आता सामूहिक समर्पण होत आहे. लोक अक्कल हुषारीने, राजीखुशीने निशापाणी न घेता हे करीत आहेत. तेव्हा हा

www.vinoba.in

तालुका दान झाला तर त्याचा सबंध विश्वावर परिणाम होईल. जगात रेडिओ आहे, तो सर्वत्र बातम्या पोहचवितो गौतम बुद्ध त्रेचाळीस वर्षे एका प्रांतात हिंडला. तेव्हा कोठे तीनशे वर्षांनी अशोका द्वारा तो विचार सर्वत्र फैलावला आणि भूदान तर तेरा वर्षातच फैलावले. हा ज्ञान प्रसारक साधनाचा महिमा आहे.

आर्वी तालुका प्रयोग भूमी ठरो

तेव्हा ह्या शहरातले लोक निघावेत, त्यांनी गावोगाव जावे, शिक्षक, प्रोफेसर, पंचायत, जिल्हा परिषद, वकील, व्यापारी सर्वांनी बाहेर पडावे. महिनाभर प्रचारासाठी फिरावे. असे जर आर्वीच्या नागरिकांनी केले तर फार मोठा आध्यात्मिक शोध लागेल. त्याचा विश्वावर परिणाम होईल. सामाजिक समर्पण ही नवीन कल्पना आहे. त्यामुळे विश्वाच्या समस्या कशा सोडवाव्या ह्याची किल्ली हाती येईल. तशी ती हाती आली तर फार चांगले होईल अशी अपेक्षा सर्व जगाचे लोक बाळगतात. हा लहानसाच तालुका आहे. तशी बुद्धी भगवान तुम्हाला देवो.

संध्याकाळी ६.३० वाजता — आर्वी–प्रार्थना प्रवचन १५.५.६४

★ ★

[मागील अंकावरून चालू]

मी सुरक्षित आहे तुम्ही मात्र धोक्यात आहा, हे लक्षात ठेवा !

आंतरराष्ट्रीय संबंध किंवा असे ध्येय धोरणाचे प्रश्न त्यांच्या समोर नसतात. तेव्हा निवडणकी पक्षमुक्त केल्या तर चांगले लोक निवडून येतील. व निर्णय एकमताने होऊ शकतील.

मी तर असेहि म्हणतो म्युनिसिपालिटी करावर न चालता दानावर चालावी. बजेट जाहीर व्हावे. पंधरा दिवसात लोकांच्या चर्चा होऊ द्या व सूचना मागविल्या नंतर परत ते दुरुस्त बजेट जाहीर करा. आणि अमक्या उत्पन्नावाल्या व्यक्तीने इतके दान द्यावे असे जाहीर करा असे केले तर किती रक्कम दानात मिळेल असे मी एका जबाबदार व्यक्तीला विचारले. त्यांनी सांगितले अर्धी रक्कम तरी मिळेल. मी म्हणालो रक्कम कमी मिळाली तर त्या प्रमाणात कामे कमी करा. परंतु अर्धी जरी रक्कम मिळाली तर कराच्या पूर्ण रकमेइतकेच काम होईल. कारण आता लोकांचा सहकार मिळेल.

तालुका दानासाठी सप्ताह पाळण्याचा निर्णय

ह्या चर्चेनंतर तेथे जमलेल्या ह्या सर्व मंडळीने लगेच पुन्हा दुसरी बैठक घेतली. कलेक्टर साहेब श्री. खैरे व सरकारी सर्व अधिकारी, कार्यकर्ते आणि जिल्हापरिषद व पचायत परिषदेचे लोक एकत्र बसले आणि त्यांनी २३ मे पासून २९ मे पर्यंत ग्रामदान सप्ताह आर्वी तालुक्यात घेण्याचा निर्णय घेतला. आणि ह्या सप्ताहात वरील सर्व मंडळीचे सहकार्य व्हावे असा निर्णय ठरला.

(पान १ कॉलम २ वरून)

जुन्या काळचा मनुष्य आज आला तर आजचे जग पाहून तो चकीत होईल. मनुष्य हा विचाराने बदलत असतो. त्याच्या जीवनात क्रांती होत असते. आणि ईश्वर प्राप्तिपर्यंत मानवात हा बदल होत राहील. आणि आपण पाहतो की ईश्वराचा पालन करण्याचा गुण माणसात प्रकट झालेला आहे. कोणतेहि जनावर दुसऱ्या योनीतील प्राण्याचे रक्षण किंवा पालन करीत नाही. पण मनुष्य घोडा, खेचर, उंट, हत्ती, गाई, म्हशी, शेळ्या, मेंढ्या, कुत्री, मांजरी ह्यांना पाळतो व त्यांचे रक्षण करतो. जनावरातहि कुत्रा कधी बैलाशी प्रेम करतांना आढळतो पण अशा घटना क्वचितच आढळतात.

मानव हा ईश्वराची प्रतिमा

म्हणून ईश्वराचा पालनकर्त्याचा गुण मानवात प्रगटला आहे. मानव हा ईश्वराची छोटी प्रतिकृतीच आहे. ईश्वराने जेव्हा मानव मूर्ति तयार केली तेव्हा त्याला समाधान वाटले त्याला मनुष्य आपली प्रति प्रतिमाच वाटली. तेव्हा केवळ खाऊन पिऊन नव्हे तर दुसऱ्यालाहि मदत करून जगविले पाहिजे. हा विचार मनुष्य करीत राहिला. व जुन्या रूढ्या तो मोडीत गेला. आणि जेव्हा जेव्हा नवा विचार समोर येत गेला तेव्हा तेव्हा मानवात उत्साह आला. स्वातंत्र्याची चळवळ भारतात चालली आणि त्याच वेळेला ती आशिया आणि आफ्रिका खंडातील ईतर देशातहि चालली. व असंख्य माणसानी त्यासाठी बलिदान केले. आज काय चळवळ चालली आहे ? देश तर स्वतंत्र झाले पण सर्व दुनियेत शांति असली पाहिजे. म्हणजे एकमेकाजवळ आले पाहिजे असे आता वाटायला लागले आहे. पण झगडे चालले आहेत. पण हे सगळे खपायचे आहे. विश्वराज्य व्हावे ही सर्वांना आकांक्षा आहे. विज्ञानाच्या युगात; मानव तेवढा एक आहे व हे भेद नष्ट व्हावे हे सर्वांना वाटते. पण त्यांचा आरंभ कोठून करणार ? आम्ही गावापासून केला. सर्व गाव एक कुटूंब करायचे; हे सगळे भेद मोडायचे; गावातील प्रश्न सोडवायचे; गरिबांना दुःखात मदत करायची; बेकारांना उद्योग पुरवायचे. म्हणजे गावाची चिंता सर्वांनी करायची. पूर्वी मनुष्य कुटुंबासंबंधीच अधिक विचार करायचा. शेजाऱ्याची चिंता करायची नाही. आता काय होणार ? गावाचे एक कुटुंब म्हणजे ग्रामराज्य व तिकडे विश्वराज्य. पूर्वी रजपूत, जाट, मराठे, शीख यांचे राज्य होते. स्वातंत्र्यानंतर सर्व संस्थाने भारताला मिळाली व आता भारताचे केंद्रीय राज्य निर्माण झाले. प्रांताच्या सेना गेल्या. आता ह्यापुढे विश्वराज्य स्थापावयाचे आणि देशाचे प्रांत बनवायचे, कारण आता जग निकट आले आहे दोन महिन्याचे काम दोन दिवसात होते. जग जवळ आल्यामुळे परस्पर प्रेम वाढले पाहिजे व्यापकता आली पाहिजे. आणि संकुचितपणा गेला पाहिजे.

जयहिंद, जयजगत् जय जगदीश

आम्ही येत असताना वाटेत 'भारत माता की जय" हा घोष लोकांनी केला. भारत मातेचा जय आता तर होऊन गेला. आता जयजगत् झाले पाहिजे सर्व राष्ट्रे एक झाली पाहिजेत. सबंध जगाची सेना एक झाली, सर्व शांति आली म्हणजे मग म्हणणार, 'जय जगदीश' पूर्वी बंगालात सात कोटी लोकांनी वंदे मातरम् म्हटले. मग त्रेचाळीस कोटी लोकांनी जय हिंद, जय भारत म्हटले. आता जय जगत चा काळ आला आणि त्यापुढे जय जगदीश होईल. आपण पूर्वी म्हणत होतो जय गोपाल, जय हरी परंतु त्याची वेळ अजून आली नाही जयजगत नंतर ती येईल.

समुद्रात जशा नव्या लाटा उसळतात, तशा मानव समाजातहि विचाराची भरती येऊन क्रांतीच्या नव्या नव्या लाटा उठतात. मग लोक थकतात, आणि मग आराम करतात. पहा ना आप्टी चा इतिहास. १९४२ ची लाट आली. त्यानंतर काही नाही. मध्यंतरी काय केले ? झोपा काढल्या. आता पुन्हा जागे झालो. आता नवीन विचार तरी घ्यावा लागणार नाहीतर हार होणार व मार हि खावा लागणार. भारत व चीन, भारत व पाकिस्तान, हा झगडा सुरू झाला आहे. रशिया अमेरिका प्रेम हि करतात व द्वेशहि करतात. असे चालले आहे. पण त्यांना माहीत आहे की आजच्या काळात प्रेमच करावे लागेल. जय जगत् हा नवीन मंत्र आलेला आहे. तो आपले काम करीलच. आज झगडे का आहेत ? कारण विचार व्यापक पण हृदय लहान, डोकी मोठी पण हृदय लहान आहे. असे एक मानवाचे चित्र काढा, ज्यात मोठे डोके आहे व अगदी छोटे हृदय आहे मग पहा कसे दिसते ते. आज जो झगडा आहे तो हृदयाचा व बुद्धीचा आहे. हृदय जेव्हा मोठे होईल तेव्हाच तो मिटेल. डोके आता लहान होऊ शकत नाही ऊलट या विज्ञान युगात ते मोठेच होत जाणार. तेव्हा आता उपाय एकच उरला आहे की हृदयहि मोठे झाले पाहिजे.

मोठे डोके पण छोटे हृदय

हिंदू मुसलमानाचा झगडा आहे, मजूर मालकाचा झगडा आहे भारत चीनचे भांडण आहे, पण खरा झगडा कोणता ? खरा झगडा हाच आहे की हृदय लहान आहे व डोकी मोठी आहेत. तेव्हा ग्रामदान एका बाजूला व जय जगत् दुसऱ्या बाजूला असे झाले पाहिजे. हे सहजा सहजी होणार नाही. त्यासाठी प्रयत्न करावा लागेल.

तुकडोजी महाराजांनी फार मोठे काम केले आहे. त्यांनी लोकांना संघटीत केले त्यांच्यात क्रांतीची भावना भरली. त्यांनी आपली मने व्यापक करण्यास शिकविले. मनातील मंदीर, मस्जीद भेद काढून टाकण्यास सांगितले. आणि गावांना एक बनविण्याचा प्रयत्न केला. मला फार आनंद झाला कारण आज नियामदखां भेटले ते आमचे गुरुजी आहेत. हे पवनारला उर्दू शाळेत मास्तर होते. एकदा मला इच्छा झाली कुराण शिकायची. स्वदेशी धर्माप्रमाणे मी त्याच गावात उपलब्ध असलेले नियामदखांना मला शिकविण्याची विनंती केली व दररोज आश्रमात तास अर्धा तास येऊन ते मला उर्दू भाषा व कुराण शिकवित असत. पुढे आम्ही अधिक अभ्यास केला. त्यांची आज भेट झाली तेव्हा कडकडून मिठी मारली. आम्ही मराठी, उर्दू, इंग्रजी ह्या तीन भाषेत कुराण-सार प्रसिद्ध केले. गीता प्रवचनहि उर्दूमध्ये काढले आहे व रूहूल कुरान उर्दूमध्ये प्रसिद्ध केले आहे. मी त्यांना हे दोन्ही ग्रंथ आज ह्या सभेत भेट करीत आहे. (आणि विनोबांनी सर्वासमक्ष हे दोन ग्रंथ नियामदखा यांना प्रेमभावाने अर्पण केले.)

★ ★

पूज्य विनोबांचा पत्ता–

C/o सर्वोदय कार्यालय,
कॉटन मार्केट आर्वी,
जि. वर्धा (महाराष्ट्र)

संपादक : श्री. गोपाळराव काळे, श्री. वसंतराव बोंबटकर,
प्रकाशक : श्री. वसंतराव बोंबटकर
मुद्रक : श्री. वामनराव पाचपांडे, नई तालीम मुद्रणालय, सेवाग्राम.
स्वामित्व : महाराष्ट्र सर्वोदय मंडळ, मुंबई.

साम्ययोग : दैनिक पुरवणी ता. २३-५-६४ अं. ६६ र. नं. एन्. २९५

विनोबा वार्ता सेवाग्राम जि. वर्धा

आचार्य विनोबा

www.vinoba.in